

Cora Sandel og Tromsø

Av Henning Howlid Wærp dr. art., Universitetet i Tromsø
Artikkel på trykk i Dagbladet 19.5.2003

- Hvorfor er ikke Tromsø mer stolt av Cora Sandel, spør Henning Howlid Wærp.

TIDLIGERE I ÅR

kunne avisa Nordlys fortelle at navnekomiteen i Tromsø hadde bestemt at Bankgata skulle omdøpes til Cora Sandels gate, som en heder til forfatteren som bodde i Bankgata i 1890-årene, da under navnet Sarah Fabricius. Den hederen varte ikke lenge. Bare syv dager senere sto lederen for navnekomiteen fram i avisene og fortalte at de ville omgjøre vedtaket, etter massive protester fra byens befolkning. Folk ville ha Bankgata. «Sara Fabricius sitt høyeste ønske var å få forlate denne `groteske og skitne lille byen.´ Dette var hennes avskjedsord til Tromsø», skriver en innsender i et leserinnlegg i Nordlys, i en protest mot omdøpningen av Bankgata. Andre har vært mer diplomatiske, noen entusiasme for Sandel har imidlertid knapt vært å spore i de mange leserinnleggene.

DA KULTURHUSET

i Tromsø sto ferdig i 1984, var det forslag om å kalle det Cora Sandels hus. Det ble det heller ikke noe av; det mer fantasirike navnet Kulturhuset vant konkurransen. Som et plaster på såret ble det plassert en statue av Cora Sandels romanperson Alberte, lagd av Gunn Harbitz, utenfor Kulturhuset. Etter en stund ble den flyttet inn i foajeen, deretter overført til et kommunalt lager på nord-Tromsøya. Alberte er forsvunnet ut av bybildet. En kunne her si at det for så vidt var Albertes taktikk - i romanen Alberte og Jakob, fra 1926 - det å være minst mulig synlig; ikke vekke oppmerksomhet eller irritasjon. Og her minnet nok forfatteren om sin hovedperson.

På sine eldre dager skriver Cora Sandel i et brev til Odd Solumsmoen: «det sitter i meg en ubotelig skrekk for å være innpåsliten - jeg er skuffet over meg selv og min evige reservasjon, den jeg til mitt selvforsvar banket inn i meg på Tromsø og aldri får ut igjen.» Alberte, i romanen Alberte og Jakob, er sjenert inntil det patologiske; forfatteren av romanen ga den ut under pseudonym, for å unngå oppmerksomhet. Cora Sandel tørstet ikke etter berømmelse. Hun ville bli kunstner, og få anerkjennelse for sin kunst, men ønsket seg ikke offentlig publisitet. Fra 1921 til sin død i 1974 bodde hun stort sett i Sverige, først i Stockholm, senere i Uppsala, og var utenfor det litterære etablissementet i Norge.

ER DET DA AV

respekt for privatlivets fred at Tromsø aldri har gjort noe stas på Cora Sandel? Jeg tror ikke det. Jeg tror heller man er litt forbeholden overfor det bildet av Tromsø som gis i Alberte og Jakob. Alberte fryser jo bare - og lengter sørover, sa en byentusiast da jeg undret meg over hvorfor Tromsø ikke er mer stolt av Cora Sandel, ikke har en Sandel-festival, en Sandel-pris osv. Til den innvendingen er det flere ting å si. For det første stemmer det ikke at Alberte bare fryser og lengter sørover. Hun har glimtvis sterke opplevelser av landskapet, særlig sommerstid, men også vinterstid - med lange skiturer. Og, i de to neste bindene i trilogien (Alberte og friheten, 1931; Bare Alberte, 1939), når Alberte er i Paris, får vi en rekke erindringsbrokker tilbake til Nord-Norge, der landsdelen fremtrer sansenært og i et mer forsonlig lys.

Et annet spørsmål er om man kan sette likhetstegn mellom Cora Sandel og Alberte. Og til det er svaret nei, selv om mange har gjort og gjør det. Mye tyder på at Cora Sandel hadde mange

gode opplevelser i Tromsø. I et intervju i 1972 forteller hun: «Det er likevel ikke så meget av meg i Alberte som folk vil ha det til. Men miljøet er selvopplevd.» I samme intervju sier hun at boka er dystre enn virkeligheten var. Men det er på mange måter ensidigheten, og at alt er sett fra Albertes perspektiv, som gjør romanen så intens og levende.

ET TREDJE

forhold er at Cora Sandel har skrevet om Tromsø flere steder enn i Alberte og Jakob. De to romanene «Kranes konditori» (1946) og «Kjøp ikke Dondi» (1958) er også lagt til Tromsø. I tillegg utspiller flere av Sandels noveller seg i byen, som «Lort-Kathrine» og «Ho Konstance». Og i boka «Dyr jeg har kjent» (1946) møter vi Fabricius-familien i Tromsø. Sandel-biograf Janneken Øverland kan dessuten vise til to påtenkte romanmanuser som skulle utspille seg i Tromsø: «Beda og byfogden», der en av personene i Alberte og Jakob, Beda Buck, skulle få sin egen bok, og «Borghild Stordal», en påtenkt bok om datteren til den ulykkelige sydamen Katinka Stordal i Kranes Konditori.

På Universitetet i Tromsø er det Knut Hamsun man vil ha i porteføljen. Da bryr man seg ikke om at det var Nordland som var Hamsuns Nord-Norge; i Tromsø var han bare så vidt, for å få utgitt sin første roman, Den gaadefulde, i 1877. Tromsø var ikke noen by Hamsun fikk et forhold til. Men det er selvfølgelig ikke noe ankepunkt her. På den annen side: Cora Sandel bodde faktisk i Tromsø, fra 1893-1905, fra hun var tolv år og til hun reiste til Paris 25 år gammel.

Og mye av hennes diktning utspiller seg i Tromsø. Kanskje er det slik at nordlendingene opplever Hamsun mer som tolk for det nordnorske enn Cora Sandel.

DEN RESERVERTHET

som er så typisk for Sandel, kjennetegnet så visst ikke Hamsun. Og hans romanskikkelser er, i hvert fall fra den senere delen av forfatterskapet, ofte eventyrere og prosjektmakere, med evne til å gripe sjansen når den byr seg. Cora Sandels skikkelser har også en vilje og seighet i seg, men mangler en ytre robusthet.

At landsdelen, landskapet og årstidene, har hatt en kanskje like sterk innvirkning på Cora Sandel som på Hamsun, har vi imidlertid flere vitnesbyrd om. I et upublisert manus som heter «Mit Tromsø» (som Janneken Øverland har trukket fram i sin biografi om Cora Sandel fra 1995) forteller Cora Sandel om seg og brødrene: «Vi kom til et friluftsparadis vi aldri har glemt, aldri sluttet å lengte tilbake til. (...) Byen var ikke større enn at vi hadde landskapet så å si utenfor døren, et landskap med terreng, med sjø og fjell. På ski om vinteren, i båt om sommeren, opp og ned i fjellene både sommer og vinter.»

CORA SANDEL

var tilbake i Tromsø et halvt års tid som fransklærer i 1922, og senere, på sommerferie, i 1950. Når Cora Sandel snart åtti år gammel skriver en ny roman, Kjøp ikke Dondi, i 1958, er det igjen Tromsø hun velger som ramme for handlingen, en by og en landsdel hun forlot for mer enn femti år siden. Hun har på det tidspunktet bodd i mer enn tretti år i Sverige. Men i diktningen vender hun stadig hjem. Noen «grotesk og skitten liten by» omtaler hun aldri Tromsø som.

Skulle ikke Tromsø feire Cora Sandel selv om Alberte lengtet vekk? Jo, selvfølgelig. Og dessuten: Cora Sandel har flere historier å fortelle fra Tromsø. I Alberte og Jakob er det historien om manglende realisasjonsmuligheter for den unge kvinnen Alberte, om hennes

lengsler og drømmer - og om alle stengslene, og i et slikt prosjekt må fascinasjonskraften til Tromsø dempes ned. At byens magi imidlertid også hadde sin plass i teksten, vet vi ut fra et kapittel i romanen som ble tatt ut før trykking, på anbefaling av Harald Grieg i Gyldendal. Det er den fortellingen vi i dag kjenner som «Elvegaten», trykt separat i tidsskriftet Samtiden i 1924. Modellen for Elvegaten er trolig Sjøgata i Tromsø. Det sanselige og kosmopolitiske bildet av sjøbodene og butikkene viser at Albertes by ikke bare representerte stengsler og isolasjon. Kanskje hadde Tromsø feiret Sandel mer hvis Elvegaten-kapitlet ikke hadde blitt tatt ut av romanen?

FØRSTE SETNING

i Alberte og Jakob lyder slik: «Kirkeuret lyser som en måne i natten.» Fra sitt vindu i Giævergården, i Bankgaten 13 - et av Tromsøs flotteste hus på 1890-tallet - var det nettopp domkirken og kirkeuret den unge Sarah Fabricius fikk øye på. Så selv om Bankgata er en uanselig gate i Tromsø sentrum, ville det ha vært en god idé å kalle nettopp denne for Cora Sandels gate. Men sånn ble det altså ikke. Kanskje er det Alberte som igjen har lyktes i sitt forsvinningsprosjekt?